

הלולים הישראליים היקרים נמכרים לסוחר במחיר של **60 שקלים** לבודד, אך בהתחשב באחוזי הפחת הגבוהים הקיימים בלולים הם נמכרים לצרכן במחיר בסיסי של **150 ש"ח**, כשיש סוחרים שמצליחים 'לדחוף' את הלולב במחיר יקר יותר. יתר הלולים, אלו המגיעים מאל-עריש (והשנה מירדן) נמכרים לסוחר במחיר של **8 שקלים**. לצרכן הם אמורים להימכר במחיר של **30 שקלים** בלבד.

כל נגיעה עשויה להזיק. עם 'כלי העבודה', חובה לכל רב

סביב העצים בונים כעין קונסטרוקציה, מהם יוצאים ה'סגרות' – מוטות ברזל בערבית, המחזיקים כל אתרוג בפני עצמו ומונעים ממנו אינדיבידואליות. העלים שסביבו יגזמו בתדירות כך שלא יוצר מצב שבו העלה יטופף על גבי האתרוג והוא יגרום לנקודות השחורות, סיטו של כל בעל אתרוג ('בלעטל' – עלה), או שהקוצים לא יחדרו לאתרוג, ובכלל שהוא יגדל ללא כל מפריעים. כולי האי ואולי. אך יחד עם כל הנושאות את החותמת 'מהורדר'. כ־40% מהאתרוגים נשארים בפרדס והם אינם מגיעים כלל לבית האריזה. אגב, כל ההשקעה היא ל־13 שנה, ששלוש שנים מהן הפירות ערלה. לאחר 12 שנה העץ סיים את תפקידו. אך גם כאן, ככל שהשנים חולפות והטכנולוגיה מתפתחת, מגיעים לאחוזי הידור גבוהים יותר. אחד הפנטזים העומדים לרשות המגדלים מאפשר להם להגדיל את אחוזי האתרוגים ה'מפוטמים' (בעלי פיטם מעורר), וגם מאוחר הפנטז הזה מסתרת לה מעשיה מעניינת ובלתי מוכרת.

"בימי מלחמת ויטנאם התמודד הצבא האמריקאי עם בעיה קשה: לחמי הגרילה הויטנאמים נהגו להסתתר ביערות העבותים כשמשם הם עשו שמות בחיילי הצבא האמריקאי. כמענה לכך פיתח הצבא האמריקאי חומר קטלני שרוסס על שטח מיוער והוא השמיד את כל הנומח בו תוך זמן קצר, כך חיפרו שטחי יער עצומים בויטנאם. "לאחר המלחמה נעשה ניסיון להסב את החומר לשימוש אחר, ובין השאר הוא נבדק בישראל. מדעני משרד החקלאות דיללו את החומר בכמות של 1 ל־600,000 מהנוסחה המקורית ובדקו את השפעתו על צמחים. ואז גילה אחד המדענים שהיה יהודי דתי תופעה מעניינת: הוא זיהה שכאשר נעשה שימוש בחומר שרוסס על הפזוי ולנטיה, הם נשארו עם הפיטם עד לסוף שלב ההבשלה.

"הוא הבין שעלה על תגלית ופתח בניסויים עצמאיים שבסופם מצא כי כאשר מרססים את החומר – פעם אחת בלבד וגם אז בכמות נימורית – ורק בשלב שבו הפרח עדיין סגור, גורמים לכך שהאתרוג יגדל עם פיטם והפיטם לא ינשור במהלך ההפתחות הפרי. למעשה, החומר 'עובד' על האתרוג הוא גורם לו לשלוח מסר שגוי לפיטם האומר לו שתפקידו טרם הסתיים, שכן לפי דרך הטבע הפיטם אמור לנשור בשלבים המוקדמים של ההבשלה". מאז עלו אחוזי האתרוגים בעלי הפיטם בשיעור חד. "אם בעבר

הליבורים על מחסור אינם נכונים. בדיקת לולים בבית האריזה

לא פחות מ־30 סוגי מוזיקים מתנכלים. רשתות פרטיות מעל מטר האתרוגים

בוה. אולם, היום בלאו הכי אין מה לחשוש. ללולב הקנרי יש מאפיינים ייחודיים שמסגירים את זהותו: הוא מתעגל כאשר מחזיקים אותו במאוזן, גם העלה העליון שלו קצר מאד ואין לו את ה'קמח' שהוא סימן היכר של הלולב הרגיל. היום, בכלל, כאשר השוק מוצף בלולים, כבר אין נסיונות של החדרת לולים קנריים לשווקים. "אם יש מה לחשוש בלולים הנמכרים בשווקים, הוא מחשש של 'לולב הגול'. לולים רבים נגנבים מהמגדלים, חלקם בידי ערבים המוכרים את הלולים ברוכנים שהם מציעים לצד הכבישים, וחלקם בידי גורמים אחרים שמוכרים אותם בלב הערים החרדיות. מסיבה זו חשוב להדר אחר לולב שזוכה להשגחה שכן ההשגחה מהווה, בין השאר, ערובה לכך שהלולב נרכש מהמגדל כדת וכדין ואין בו חשש גול".

לסיכום, הוא קובע, "היום איכשר דרא והלולים שאנו מחזיקים היום הם מהודרים ונאים לא פחות מאשר אלו שהיו ברושתם של הדורות הקודמים. בהלכה אנו מוצאים נימוקים רבים להיתר של לולב גם אם הוא ישן או אפילו 'יבשה', (רמ"א סימן תרמ"ה) וזאת משום שאו הלולב היה קשה להשגה.

"אני זוכר שבילדותי הגיע אלינו משלוח לולים לאנגליה ואבי, הגה"צ רבי ש"ב ליברמן צ"ל, הויד דוקא אחר לולב שעליו היו כפופין במקצת, 'קנעפלי', שכן כאשר העלין כפופין היה זה היכר לכך שתיומחו לא נחלקה – כדבריו של הרא"ש. זה היה המצב אז כאשר הלולים נקטפו בתמוז והם עוד עשו דרכם בספינה עד לאנגליה. אולם היום, איננו זקוקים לכך שכן הלולים מחכים לנו בהמוניהם כאשר הם טריים ורעננים, סגורים עד לסוף התיומת, והם נאים ומהודרים למתחילה..."

פיטם בזכות מלחמת ויטנאם

כאשר אנו עוברים לשוחח על האתרוג, הוא מקדים מעשה לדיבור: הוא מניח על השולחן משטח ספוגי רך, שעליו ינחו האתרוגים שעילו במהלך השיחה. בהנחיתו, הפך הספוג לחלק בלתי נפרד מצידו בתי ההוראה שם עונים לשאלים על האתרוגים. "האתרוג הוא פרי עדין שניזוק מכל פגיעה קלה", הוא אומר ומציג באכזבה גלויה אתרוג הדר שבהדר, תאוזה לעינים, עם גידול נאה, צבע צהוב וזרח, ללא כל סימן ל'בלעטל'. דא עקא, שבבית האריזה הוא ספג מכה קלה בעידו, ועתה, יום אחרי, הוא כבר פיתח באותו מקום כתם חום שהולך ומתפשט למלוא חזיתו.

"זהו האתרוג על רגל אחת. הוא פרי עדין, ששכבתו החיצונית מרושתת בתאים המכילים חומר חומצתי. כאשר לוחצים על האתרוג אפילו בניגיע, מתפוצצים התאים הללו והחומר נשפך ויוצא דרך הנקבוביות הרבות שעל פני האתרוג. הסימן לכך הוא הריח, ריחו של האתרוג, שמורגש לפתע ומתפשט בחדר. ולכן, כלל זה יהא נקוט בידין: כאשר מריחים את ריחו הששכר של האתרוג את הוא שהוא ספג מכה, ואם רוצים למנוע את השמחתו – יש לשטוף את איזור הפגיעה עם קצת מים".

לצד האתרוג מונח ארגו הכלים של הרב, המשמש אותו בימים אלו שביין כסו לעשור ועד ערב הסוכות, אז עוצבים עליו בעלי האתרוגים המבקשים חוות דעת בנוגע לכשרות האתרוג. לצד הפנס־מגדלת והמקל דמיו עפרון, בעזרת בורקים את ה'בלעטלעך', ישנה מברשת עשוית צמר. "הצמר מנקה את האיזור אך בניגוד למברשות אחרות הוא אינו שורט את האתרוג. זהו ציוד חובה לרב המבקש לפטוק בשאלות של אתרוגים".

ואכן, בניגוד למגדלי הלולים, מגדלי האתרוגים נאלצים לעבור דרך ארוכה ומתשה, רוויית אכזבות ותסכולים, עד שהם מצליחים לקטוף מהעץ אתרוגים נאים ומהודרים. "האתרוג מתמודד משחר פריחתו עם מוזיקים ויודוסים רבים. מסיבה זו מתעסקים המגדלים רק עם זנים שהוכיחו את עצמם כעמידים, כשהחוטרים נשתלים במשתלה מיוחדת ורק לאחר מכן הם מועברים למטע שגם מיקומו נבחר בקפידה ("באחד הפרדסים גילו לאחרונה שהאתרוגים שיצאו משם לא היו מוצלחים, וזאת משום שבאותו איזור היתה רמת הנחשת בקרקע ירודה").

אם תרומנו למטע של אתרוגים תגלו מטע נקי ומטופח לאין שיעור לעומת מטעים אחרים, כאשר בין העצים מפרידות מעין תעלות – הקרקע נחפרת סביב העצים וביניהם כך שהעצים יהיו גבוהים יותר, בעוד ממעל פרושה לה סככת רשת המונעת להקות מוזיקים. אך למרות כל הממצאים, העצים פגיעים מאד וחשפים לסכנות רבות. לא פחות מ־30 סוגי חרקים אורכים לאתרוג והם ישימירו את הפירות במהירות אם רק לא תיעשה פעולת מניעה".

ההשקעה לא מוציאה המחירים היקרים. במטע זקלים

בלי לצאת למרדס אי אפשר לפטוק. שיעור למוזי הוראה בפרדס

במצב שבו מבקשים סכום גבוה עבור אתרוג, אך קשה להשלים עם מחירי הלולים הגבוהים. שכן לולב, בניגוד לעץ האתרוג, אינו זקוק לכל השקעה. הוא אינו מתמודד כל העת עם מוזיקים המאיימים עליו, ובאופן כללי רוחחת הרעה בקרב המגדלים כי 'מי שיוצא לפנסיה – שיעבור לגידול לולים'. כך שהתופעה שבה גובים הון על לולב היא תופעה שיש לצאת נגדה ולהקפידה".

הלולים, או יותר נכון עצי הדקל, מסביר הרב ליברמן, הם עצים איתנים. בניגוד לעצי האתרוג שיש לשמור עליהם 'כמו בצמר גפן' ולדאוג שהם לא יניזקו מחרקים וממוזיקים שונים, וכבר נגלה כיצד שומרים עליהם, עצי הדקל מבלבלים בלי הרבה השקעה. ישנן פעולות שיגרתיות אך לא מעבר לכך. כך שמגדל שבשטחו גדלים כמה מאות עצי לולב יכול להתפרנס יפה בלי השקעה רבה. הסכומים הגבוהים המבוקשים עבור הלולים אינם דבר שיש להשלים עמו.

עם זאת, ישנן כמה בעיות עמן מתחבטים מגדלי הלולים, אך נמצאו להן פתרונות. אחת מהן היתה בעיית שימור הלולב: "מעץ דקל רגיל יוצאים רק 2-3 לולים בבח אחת, שאותם יש לקטוף כאשר הם מגיעים לגדול הרצוי שהוא לפחות 50 ס"מ או יותר, אך הטיימינג חשוב שכן אם ממתנים מטע ומחכים שהלולב יגדל יותר – קיים סיכון רב שהלולב י'פתח'. מסיבה זו יש לקטוף את הלולים מוקדם, כבר בתורש סיון, על מנת לאפשר לעץ להוציא לולים נוספים. הבעיה שהלולים שנקטפים מוקדם יותר יתייבשו ועד שהם יגיעו לשווקים לא יהיו להם דורשים".

מה עשו המגדלים? – פיתחו חומר מיוחד המצפה את הלולב והוא שמר עליו מפני ייבוש. החומרים נעדרו למנוע התפתחות של בקטריות, פטריות ועובש והם מבוססים על חומרים אנטי פונגוס. את הלולב טובלים בתוך החומר וכך הוא מספק לו שכבת הגנה. כך ניתן לקטוף לולים כמה חודשים לפני סוכות ולהגיע למצב שבו ניתן להפיק מעין אחד כ־6 לולים בעונה. הבעיה היתה שהחומר שפותח לפני מספר שנים תחת השם 'מגן 2001' יצר כמין שכבת פלסטק על הלולב וזו נתפסה כבעייתית ולא הצליחה להדור לשוק.

כשנה האחרונה פותח חומר בשם 'ML11', זהו חומר שיש בו את התכונות המשמרות, אך הוא אינו משאיר כמעט כל סימן על הלולב. גם מי שהוא חד עין לא ישים לב לקיומו של החומר, וגם אין כל בעיה להכתינת עמו. הרב ליברמן שעודכן כל העת בהתפתחויות שהיו סביב פיתוח החומר ונעשו בעצה אחת עמו, ערך תשובה להכתינת מנומקת בה הוא מחיר את הטבלת הלולב לבתחילה בחומר, כאשר הוא מתבסס על פסקו של מרן הישטב הלוי ש'ליטא' הקובע כי חומר שמצפים בו את השכבה שמתחת לתחתית התפליץ על מנת למנוע פגיעה מזיזה אינו חוצץ, על יסוד דברי המהר"ם שיק שכל להגן אינו חוצץ.

משכן, יש לפטוק כך גם לולב שכן מדובר בקליימו וכך אין סיבה שיחוצץ. על פסק זה סמכו ידיום גדולי ההלכה ש'ליטא', ואכן החומר הוכנס לשימוש וזו אחת הסיבות שתרומו לכך שיכול הלולים בארץ עלה בעשרות אחוזים בשנה האחרונה (עבודה המעוגנת בנתוני משרד החקלאות, שאילו כל העת להבחיני כי המגדלים הישראליים סיפקו השנה עוד כ־150,000 לולים יותר מאשר בשנים הקודמות, ומסיבה זו אין כל סיבה לחשש למחסור בשוק הלולים).

עם זאת, חשוב לדעת, כי חרף כל הפיתוחים והביקוש הרב שיש ללולים בישראל כשהמחרין במצוות מוכנים לשלם על לולב מהודר ככל אשר יושט (הרב ליברמן: "המצב מדהים. בעבר שילמו סכומים גבוהים על אתרוגים, אך על לולים הוציאו פחות. היום אני מתוודע למחירים שמשלמים על לולים ונהם. מדובר במאות שקלים ללולב. זו תופעה חדשה"), עדיין מרבית מגדלי התמרים לא מוכנים לשמוע על גידול לולים. זאת, משום שלתמר הישראלי, בעיקר זה הגדל על העצים המשתרעים לזן העונה לשם 'מגהול', יש ביקוש רב בשווקים העולמיים – (גם במדינות ערב לשם מועברים התמרים בשמות כיוסי שונים). מתברר כי גידול הלולים פוגע בתמרים, והמגדלים לא מעוניינים 'לכרות

את הענף עליו הם יושבים' ולפגוע בתמרים. אגב ענף התמר הישראלי הרב ליברמן מספר כי חלק מענף התמרים הוא בבחינה של 'לולב הגוול' מארצו של אחמדינאד, וכך היה מעשה: "היה זה בימי הדמדומים של שלטון השאה, בפרס, כשבישראל החליטו לצאת למבצע של 'בוא' חוטרי דקל מאיראן. במבצע מורכב פשטו שליחי משרד החקלאות והם אספו ברחבי איראן לא פחות מ־70,000 חוטרים של דקל משובח, אותם אספו בחשאי והעלו אותם על ספינה שתביא אותם לישראל".

"אולם, רב החובל של הספינה, איטלקי, הצליח לזהות את המטען והוא החליט לדרוש סכום כפול מזה שסוכם עמו, ולאחר שלא נענו לדרישתו – הרים עוגן ונעלם. החוטרים נשארו על החוף במשך חודש כאשר הישראליים ששמרו עליהם דאגו כל העת לשפוף עליהם מים לבל יתייבשו, ורק לאחר חרש הצליחו לשלבע את בעל הספינה לקחת את המטען היקר לישראל".

בארץ גילו כי מרבית החוטרים התייבשו במהלך תקופת ההמתנה הממושכת על החוף, כאשר רק 23,000 חוטרים נשארו לפליטה. מאותם חוטרים איראניים, על כל פנים, יצאה, פרחו ולבלבה חלק נכבד מתעשיית התמר הישראלית שנחשבת כיום לאחד הענפים החזקים של המטק הישראלי".

מאותם חוטרים יצאו זני התמר הישראלי, שהטובים שבהם הם המגההול, או יתר השמות המוכרים לנו מתחום הלולים: דרי, שחשב לאיכותי ביותר ('הוא ירוק, סגור' באופן של לבתחילה, ובדרך כלל גם ארוך גילו כי מרבית היקרים נמכרים לסוחר במחיר של 60 שקלים חיאני, וזירי, בארי, וכן הסוגים הפשוטים יותר: חלאקי, דאמרי. הלולים הישראליים היקרים נמכרים לסוחר במחיר של 60 שקלים לבודד, אך בהתחשב באחוזי הפחת הגבוהים הקיימים בלולים הם נמכרים לצרכן במחיר בסיסי של 150 ש"ח, כשיש סוחרים שמצליחים 'לדחוף' את הלולב במחיר יקר יותר. יתר הלולים, אלו המגיעים מאל-עריש (והשנה מירדן) נמכרים לסוחר במחיר של 8 שקלים. לצרכן הם אמורים להימכר במחיר של 30 שקלים בלבד.

לא זקוקים ל'היתרים'

כאמור, הרב ליברמן אינו מתרגש מהדיבורים על מחסור בתחום הלולים. בניגוד לתחזית משרד החקלאות על ביקוש של כמעט 700,000 לולים בישראל, הוא קובע ש"הביקוש בארץ עומד על ערך 500,000 לולב. אמנם, בארץ רוכשים יותר לולים אך הם בעיקר לולים שנוכשים בידי סוחרים שמשווקים אותם לחו"ל. בעקרון, הצריכה פה אינה עוברת את החצי מיליון, והמגדלים הישראליים מסוגלים בהחלט לתת את התשובה לרוב הביקוש. ברגע שנכנסים לכאן עוד מאה אלף לולים, מה שאכן קרה בימים האחרונים, הבעיה נפתרה. ובכל מקרה, ככל שנה מצליחים המגדלים הישראליים להגדיל את היכול משמעותית כך שמחסור אין והוא לא צפוי".

לפני מספר ימים, הא שב מביקור במטע לולים. הוא עלה על המנוף ("התעשייה משוכללת ביותר. זהו מנוף שטופף את העץ מכל עבריו במין 'מרפסת' רחבה, כאשר כל העבודה נעשית למעלה, קוטפים את הלולב ממינים אותו ואוורים אותו בארנו") וליווה את העבודה וזה.

"הופתעתי לגלות כבר בבית האריזה סוחרים שהמתינו לסוחרה וזה הביעו נכונות לשלם 250 שקלים על לולב. לשוא הסברתי להם שיש שפע וכל הדיבורים על מחסור הם פיקציה, אך קולי היה כקול קורא במדבר" (דוקא ב'המודיע', למי שזוכר, נתנו לקריאה זו ביטוי לאורך כל הדרך).

— **מה אנכי הלולים מהדקף הקנרי, האם יש לחשוש מלפס בשוק שמקורו מוקנרי הפסוף?**

— **ראשית, יש דעות בין הפוסקים אם ניתן להיתר את הלולב הקנרי בכלל – יש ספר שלם מהרב ויישפיש המבאר את כל הדעות**